

עמלי ספר

כתב־עת לביבליוגרפיה ולחקר הספר העברי

משה קליין: כל חלקי הבית אחוזים זה בזה
יעקב ש' שפיגל: לדרך הציון וההפנייה בשמות מסכות ופרקים אצל הראשונים
בצלאל מנקין: הספר שערי צדק וייחוסו לרלב"ג
יצחק אריה זימר: ספר מנהגים דבי המהרי"ל
משה חלמיש: לנוסח הנהגות חכמי צפת
לאה בורנשטיין-מקובצקי: פנקס ממוני איסור והיתר בקושטא מן המאות הי"ח והי"ט
מרדכי מנטל: ספר ימי מהרני"ת של רבי נתן מנעמירוב
אברהם דוד: עוד לתולדות האר"י במצרים לאור מסמכי הגניזה
יצחק יודלוב: הספר חלקת ראובן
עזריאל הילדסהימר: הרב עזריאל הילדסהיימר – רשימה ביבליוגרפית
משה עסיס: על הכתובה הארץ-ישראלית (ביקורת)
משה אידל: תורי זהב עם נקודות הכסף (ביקורת)

כל חלקי הבית אחוזים זה בזה

משנת עירובין פרק י'¹

הקדמה

...הפרק העשירי בעירובין: המוצא תפילין וכו' המחזיק הלכות פרודות בענייני שבת, הוא השלמה למסכתות שבת ועירובין.²

...פ"י שייך כולו למסכת שבת כמו שהעירו כבר התוס' (צה א) ; פ"י מ"א-מ"ב שייכות באמת לשבת פ"כ"ד (אחרי מ"א), שמ"א שלו שייכת לעקרו של דבר לפכ"ג מ"ג-מ"ד (מ"ה נשנית שם אגב צרכי מת שנזכר במ"ד) ו'מחשיך' של כאן מ"א שייך ל'מחשיך' של שבת פכ"ג. וכו'³

במאמר הזה אדון במבנה של הפרק העשירי במשנת עירובין. מיטב החוקרים הסכימו שהוא פרק יוצא דופן. מדבריהם משתמע שהפרק כולו תוספת למסכת עירובין המורכבת מ'הלכות פרודות בענייני שבת' שאינן קשורות לענייני עירובין דווקא. בין חוקרי דורנו, נויסנר ערך את המסכת בשלמותה ולגבי אופי הפרק האחרון הגיע למסקנות האלה:

The tractate closes with a large and varied collection of rules about the Sabbath in general, although many of them deal with the problem of Sabbath limits in particular. Still, given the rather rigorous and demanding character of the first nine chapters, the concluding one is somewhat of a disappointment, mainly because of the diversity of the themes of the units *which have been thrown together* (!! (Emphasis added, M. K)

¹הופיע בעלי ספר יד

²חנוך אלבק, מבוא למשנה, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, תשל"ט, עמ' 117

³יעקב נחום הלוי אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, ירושלים, 1957, עמ' 300

לכאורה יש שני חסרונות לפרק, חוסר קטגוריה ברורה המאחדת את ההלכות, וחוסר יחוס למסכת עירובין. יש בו רק ההלכות שנשארו אחרי שרבי גמר לסדר את עניני שבת וערובין. כנגד הגישה הביקורתית, נמצא בדברי אחד מראשוני חקר המשנה תפיסה השואפת למצוא במשנה לא רק קובצי הלכות אסופות ממקורות שונים, אלא חבור ספרותי מעולה המאחד את החלקים:

המשנה לא נסדרה במקרה וכאשר עלה איזה מאמר על זכרון המסדר; וזה לא יאות למלאכה פחותה הערך אף כי לחיבור נכבד אשר כלולים בו גנזי התורה ונתחבר להיות חקוק וחרוץ בזכרון כל הוגה בו. ואם לא נגלו לעינינו הכללים אשר על פיהם נבנתה המשנה ולא הנחיל לנו המסדר בפירוש התוים אשר התוה וקו ומשקלת אשר נטה למען היות כל אחד על מקומו ויהיו כל חלקי הבית אחוזים זה בזה, הלוא זה דרך כל אומן משכיל להתוות הבנין ברוחו בכלליו ובפרטיו ולהוציאו אל הפועל על פי הצורה אשר צר ברוחו: ועין רואה סכל לא תבין עומק מפעלות האומן ובא מבין ויחקרנו.⁴

יש הרבה חן בדברי פראנקעל התואמים היטיב את המסורת של 'אמונת חכמים' בהבלטת 'אומנות חכמים'.⁵ כנגדו דרכם של החוקרים האחרים 'לא יאות למלאכה פחותה הערך אף כי לחיבור נכבד'. איך ניתן לראות את המשנה כמבנה ש'כל חלקי הבית אחוזים זה בזה', וביחוד הפרק העשירי במסכת ערובין, לאור דברי האמת של אלבק ואפשטיין? איפה הכללים ההופכים הלכות פרודות למפעל אומן? לפי דברי פראנקעל צריך לשאול: מה הם 'התוים אשר התוה וקו ומשקלת אשר נטה' המחבר? התשובות נמצאות בחיבורו כי 'זה דרך כל אומן משכיל להתוות הבנין ברוחו בכלליו ובפרטיו ולהוציאו אל הפועל על פי הצורה אשר צר ברוחו'. זאת התפיסה בקריאת טקסט אשר למדתי מרבותי דר' יעקב 'יאשה' קליין ז"ל ופרו' ליאו שטראוס ז"ל.⁶ נראה לי שהיא נוגדת את התפיסה השלטת בחקר המשנה, אשר בהשפעת 'הבקורת הגבוה' עדיין מתמקדת באיתור מקורותיהם של האלמנטים השונים בטקסט ומזניחה את ההיבט של חבור ספרותי.

⁴הר' זכריה פראנקעל, דרכי המשנה, הוצאת ספרים סיני, תל-אביב, (ללא שנה), עמ' 282

⁵המהר"ל מפראג ניסח את המשתמע מ'אמונת חכמים' בפרוש המשנה כך: 'אין ספק כי דברי חכמים הם דברים עמוקים מאוד ולא נאמרו דברי חכמים באומד דעת ובסברא כמו שיש חושבים ומפרשים דברי חכמים, אבל כל דבור ודבור דברי חכמה עמוקה מאוד ולכן פירוש דבריהם גם כן צריך הבנה ועיון רב ולא בדעת הראשון כלל'. המהר"ל מפראג, דרך חיים, הוצאת מכון 'יד מרדכי', תל-אביב, תשל"ה, עמ' עא.

⁶זכיתי לשבת ארבע שנים בבית מדרשו של יאשה קליין ב-St. John's College ושם שמעתי גם הרצאות של חברו פרו' שטראוס. שניהם הושפעו רבות על ידי מורם, פרופ' הוסרל. בגלל מסירותו האדירה להוראה, קליין השאיר לנו ספר אחד בלבד: Jacob Klein, *Plato's Trilogy*, Chicago 1977

שטראוס המפורסם יותר כתב ספרים רבים במדעי המדינה ופילוסופיה. במדעי היהדות הוא כתב את הספר החשוב: Leo Strauss, *Persecution And The Art of Writing*, Glenco, Ill. 1952.

שם הוא הציג את התאוריה של הטקסט הכפול: החצוני לרבים והפנימי ליחידי סגולה. ממחקרי הרחב במשנה יש כעת ראיות לכאורה שגם בה שני משורים נפרדים: החצוני העוסק בהלכות, והפנימי הסמוי במבנה העוסק בתחום על הלכתי. עדיין מוקדם מדי להסיק מסקנות לגבי מהות הנושא המתלווה להצגת ההלכות, אבל יובאו במאמר הזה קצת רמזים לעצם קיומו של משורר מחשבתי נוסף במשנה.

המאמר הזה יוצא ממחקר המנסה למצוא ראיות מוצקות לאמונתו של פראנקעל שהמשנה נבנתה על ידי אומן. המחקר מתמקד בהגדרת חלקי הפרק ושחזורו על פי יסודותיו. כבר ברור שיש שני סוגים של מרכיבים בפרק ולא אחד בלבד כמשתמע מן החלוקה למשניות. הלכות, או פסקאות, בודדות מתקבצות לפי תוכנו או לשונן ברצפים שהם על פי רוב זוגות או שלשות. מספר הרצפים וסוגיהם (זוגות או שלשות) קובעים את מבנה הפרק. יש פרקים בנויים מסוג אחד של רצף וניתן להגדיר את מבניהם במספר ההחזרות של אותו סוג רצף. לדוגמה, בסדר מועד נמצאים עשרים וארבעה פרקים הבנויים מחמשה רצפים משולשים (3X5). בפרקים הכוללים יותר מסוג רצף אחד יש כלל של סימטרייה, הסוגים השונים משתלבים במבנה סימטרי מובהק. כדוגמה לכך, הפרק אשר לפנינו מתחלק לרצפים של 2, 3, 3, 3, 2 ופסקאות כל אחד. עוד לא נמצא אף פרק אשר בו יותר מחמשה רצפים. שחזרתי את מבניהם של כמעט כל פרקי המשנה ומצאתי בפרקים רבים היבטים של סדר מורכב אשר קשה לפרש על פי צורכי סודר ההלכות. הפרק שאנו עומדים לבדוק אינו יוצא מן הכלל בהיותו מסודר במבנה סימטרי מובהק, אבל הוא כן יוצא דופן במורכבות הסדר הפנימי, ונראה לי המורכב ביותר בסדר מועד. יש בו קשרים רבים בין חלקיו וסדרים בתוך סדרים. דומני שבירורם יכול להעלותנו על הדרך לאמת את דברי פראנקעל ש'כל חלקי הבית אחוזים זה בזה'. המאמר יחולק לשלשה חלקים. בחלק הראשון יוגדר מבנה הפרק. החלק השני יעסוק בברור 'הכללים אשר על פיהם נבנתה המשנה ולא הנחיל לנו המסדר בפירוש' המשתמעים ממבנה הפרק. בסוף אדון במקומו של הפרק בסוף מסכת עירובין.

א : הגדרת מבנה הפרק

מה הם חלקי הפרק? המשניות? אם כן, איזו משניות, של הבבלי, הירושלמי או של ספרי המשניות? על אף שיש ראיות שהחלוקה ל'הלכות' ישנה, היא שונה ממקור למקור:

החלוקה בכלל ישנה איפה, אלא שלא הרי גודל המשנה במשנה שבבבלי, כמשנה שבמשניות ולא הרי זו כהרי המשנה שבירוש', ולא הרי המשנה שבמשנה שבירוש' כהרי משנת הפסקאות שבירוש'....מה שבספר זה שתי משניות בספר שני משנה אחת: זה מפסיק כאן וזה מפסיק במקום אחר, ולפעמים בלי שים לב לענין...⁷

אי אפשר להגיד בפשטות שהמשניות הן חלקי הפרק. לכן, ניסיתי לראות אם יש סימנים ברורים בתוך הפרק לחלוקה למרכיבים. בפרקנו יש במספר מקומות שני קטעים סמוכים מנוסחים באותה הלשון. בדוגמאות שאביא עכשיו, וכן בכל המאמר, סימון החלוקה למשניות לפי אלבק מופיע בסוגריים⁸. בהמשך אציג דרך אחרת לסמן את חלקי הפרק. הנה שתי דוגמאות של 'זוגיות' בנוסחה:

א1. (ה) לא יעמד אדם ברשות היחיד וישתין ברשות הרבים וישתין ברשות היחיד וכן לא ירק רבי יהודה אומר אף משנתלש רקו בפיו לא יהלך ארבע אמות עד שירק

⁷ "נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים, תש"ח, עמ' 1001

⁸ חנוך אלבק, ששה סדרי משנה, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, תשל"ח.

1. ב. (ו) לא יעמד אדם ברשות היחיד וישתה ברשות הרבים ברשות היחיד אלא אם כן הכניס ראשו ורבו למקום שהוא שותה וכן בגת
2. א. (ז) בור ברשות הרבים וחליתו גבוהה עשרה טפחים חלון שעל גביו ממלאין הימנו בשבת
2. ב. אשפה ברשות הרבים גבוהה עשרה טפחים חלון שעל גבה שופכין לתוכה מים בשבת

בזוג הראשון ניסוח ארוך בראש הקטע חוזר על עצמו בשני מלה אחת: וישתין-וישתה. גם בזוג השני נמצא ניסוח חוזר: 'ברשות הרבים...גבוהה עשרה טפחים'. ניכר שבשני הזוגות יש צד של נגדיות בין שני בני הזוג. בראשון הנגדיות בולטת במלים ישתין-ישתה. בזוג השני יש הקבלה לפעולות האלה: ממלאין - שופכין. שני הזוגות האלה אינם רצופים על אף סימון המשניות: ה-ז. דילגתי בכוונה על חלק של משנה ו שלדעתי מהווה יחידה בפני עצמה. זה הקטע שהחסרתי:

א. קולט אדם מן המזחילה למטה מעשרה טפחים

ב. ומן הצנור מכל מקום שותה

אין כאן ניסוח חוזר אבל יש זוג הלכות. כמו בשני הזוגות הבולטים גם כאן שתי פעולות דומות: קולט ושותה. יש יסוד לאומר שמצאנו שלושה זוגות רצופים. השני 'קולט אדם וכו' פחות מובהק מן האחרים, אבל יש סימנים למגמה של זוגות הלכות. יתכן שיש גם רמז לזה בפתיחת הפרק 'המוצא תפלין מכניסן זוג זוג'. האם זה יכול להיות הוראת המחבר לסדור הדברים? מצאנו 'הלכות פרודות' לפי אלבק. וכפי שפירט אפשטיין, ההלכות האלה כלל לא שייכות למקום הזה. מי שמוצא הלכות פרודות לא במקומן בדומה למוצא תפלין 'מכניסן זוג זוג'. בכל אופן, 'התפלין' נכנסים זוג זוג, הפרק בנוי כולו משלושה עשר זוגות. אציג אותם כסדרם.

הזוגות

1	
<p>A (א) המוצא תפלין מכניסן זוג זוג רבן גמליאל אומר שנים שנים במה דברים אמורים בישנות אבל בחדשות פטור</p>	<p>B מצאן צבתים או כריכות מחשיך עליהן ומביאן ובסכנה מכסן והולך לו (ב) רבי שמעון אומר נותן לחברו וחברו לחברו עד שמגיע לחצר החיצונה וכן בנו נותנו לחברו וחברו לחברו אפלו מאה רבי יהודה אומר נותן אדם חבית לחברו וחברו לחברו אפלו חוץ לתחום אמרו לו לא תהלך זו יותר מרגלי בעליה</p>
<p>לזוג הראשון הקבלה לשונית בפתיחות: המוצא-מצאן. יש כאן דוגמה של חלוקה לא מוצלחת למשניות. משנה (ב) 'רבי שמעון אומר' אינה ענין בפני עצמה. רבי שמעון חולק על תנא קמא בהלכה של 'מצאן צבתים', בדיוק כמו שרבן גמליאל חולק על ההלכה של תנא קמא ב'המוצא תפלין'.</p>	
2	
<p>A (ג) היה קורא בספר על האסקפה נתגלגל הספר מידו גוללו אצלו</p>	<p>B היה קורא בראש הגג ונתגלגל הספר מידו עד שלא הגיע לעשרה טפחים גוללו אצלו משהגיע לעשרה טפחים הופכו על הכתב רבי יהודה אומר אפלו אין מסלק מן הארץ אלא כמלא מחט גוללו אצלו רבי שמעון אומר אפלו בארץ עצמו גוללו אצלו שאין לך דבר משום שבות עומד בפני כתבי הקדש</p>

גם כאן קשר לשוני בפתיחות: היה קורא-היה קורא.	
3	
A (ד) זיו שלפני החלון נותנין עליו ונוטלין ממנו בשבת	B עומד אדם ברשות היחיד ומטלטל ברשות הרבים ברשות הרבים ומטלטל ברשות היחיד ובלבד שלא יוציא חוץ מארבע אמות
שני הקטעים עוסקים בטלטול: 'נותנין עליו ונוטלין', 'ומטלטל'. יש גם דמיון ציורי. גם הזיו וגם יד האדם הפועל ברשות הסמוכה הינם בליטות מחוץ לרשות עיקר הגוף.	
4	
A (ה) לא יעמד אדם ברשות היחיד וישתיין ברשות הרבים ברשות הרבים וישתיין ברשות היחיד וכן לא ירק רבי יהודה אומר אף משנתלש רקו בפיו לא יהלך ארבע אמות עד שירק	B (ו) לא יעמד אדם ברשות היחיד וישתה ברשות הרבים ברשות הרבים וישתה ברשות היחיד אלא אם כן הכניס ראשו ורבו למקום שהוא שותה וכן בגת
5	
A קולט אדם מן המזחילה למטה מעשרה טפחים	B ומן הצנור מכל מקום שותה
6	
A (י) בור ברשות הרבים וחליתו גבוהה עשרה טפחים חלון שעל גביו ממלאין הימנו בשבת	B אשפה ברשות הרבים גבוהה עשרה טפחים חלון שעל גבה שופכין לתוכה מים בשבת
7	
A (י) אילן שהוא מסך על הארץ אם אין נופו גבוה מן הארץ שלשה טפחים מטלטלין תחתיו שרשיו גבוהין מן הארץ שלשה טפחים לא ישב עליהן	B הדלת שבמקצה וחזקים שבפרצה ומחצלות אין נועלין בהן אלא אם כן גבוהים מן הארץ
בשני הקטעים לשון 'גבוהין מן הארץ'. הנוסחה הזאת לא מופיעה בפרק חוץ מכאן.	
8	
A (ט) לא יעמד אדם ברשות היחיד ויפתח ברשות הרבים ברשות הרבים ויפתח ברשות היחיד אלא אם כן עשה מחצה גבוהה עשרה טפחים דברי רבי מאיר אמרו לו מעשה בשוק שלפטמין שהיה בירושלם שהיו נועלין ומניחין את המפתח בחלון שעל גבי הפתח רבי יוסי אומר שוק שלצמרים היה	B (י) נגר שיש בראשו גלסטרא רבי אלעזר אומר ורבי יוסי מתיר אמר רבי אלעזר מעשה בכנסת שבטבריא שהיו נוהגין בו התר עד שבא רבן גמליאל והזקנים ואסרו להן רבי יוסי אומר אסור נהגו בה בא רבן גמליאל והזקנים והתירו להן
אין כאן לא הקבלה לשונית וגם לא הלכתית. הדמיון בין הקטעים צורני בלבד. בשניהם מובא מעשה ודעת רבי יוסי על המעשה. בשניהם רבי יוסי חולק על דיוק המובא. בראשון הוא לא חולק על ההלכה אלא על מקום ההתרחשות: 'רבי יוסי אומר שוק של צמרים היה'. בשני הוא מסכים למקום המעשה אבל חולק על תוכן פסק ההלכה במעשה: 'רבי יוסי אומר אסור נהגו בה'.	
9	
A (יא) נגר הנגרר נועלים בו במקדש אבל לא במדינה והמנח כאן וכאן אסור רבי יהודה אומר המנח מתר במקדש והנגרר במדינה	B (יב) מחזירין ציר התחתון במקדש אבל לא במדינה והעליון כאן וכאן אסור רבי יהודה אומר העליון במקדש והתחתון במדינה

מכוון שיש הרבה הלכות כאן בלשון 'במקדש אבל לא במדינה', אין זה סימן לזוגיות. בזוג הזה, כמו שבזה שבא לפניו, תנא אחד חולק בשני חלקי הזוג. כאן רבי יהודה חולק על תנא קמא. יש גם דמיון בין הנגר ובין הציר.	
10	
A (ג) מחזירין רטיה במקדש אבל לא במדינה אם בתחלה כאן וכאן אסור	B קושרין נימא במקדש אבל לא במדינה אם בתחלה כאן וכאן אסור
שני הקטעים נוקטים בקשרים. בשניהם הנוסחה: 'אם בתחלה כאן וכאן אסור'.	
11	
A חותכין יבלת במקדש אבל לא במדינה ואם בכלי כאן וכאן אסור	B (ד) כהן שלקה באצבעו כורך עליה גמי במקדש אבל לא במדינה אם להוציא דם כאן וכאן אסור
יש כאן קשר בין 'חותכין יבלת' ובין 'כהן שלקה בידו'.	
12	
A בוזקין מלה על גבי הכבש בשביל שלא יחליקו	B וממלאים מבור הגולה ומבור הגדול בגלגל בשבת ומבאר הקר ביום טוב
שתי הפעולות קשורות בעקיפין לעבודת המקדש.	
13	
A (טו) שרץ שנמצא במקדש כהן מוציאו בהמינו שלא לשהות את הטמאה דברי רבי יוחנן בן ברוקה רבי יהודה אומר בצבת שלעץ שלא לרבות את הטמאה	B מהיכן מוציאין אותו מן ההיכל ומן האולם ומבין האולם ולמזבח דברי רבי שמעון בן ננס רבי עקיבא אומר מקום שחיבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת משם מוציאין אותו ושאר כל המקומות כופין עליו פסכת רבי שמעון אומר מקום שהתירו לך חכמים משלך נתנו לך שלא התירו לך אלא משום שבות
כאן שני הבטים של הוצאת שרץ שנמצא במקדש: איך מוציאים אותו ומהיכן.	

הרצפים

להמשיך את הדמוי בין הפרק ובין בית, נדמה לי שמצאנו את הלבנים, וצריך לבדוק איך הם משתלבים בבניין. שלושה זוגות רצופים, 9-11, הם 'חדר' אחד בתוך הבניין. כולם עוסקים בפעולות שמותרות 'במקדש אבל לא במדינה'. לכן קבעתי ששלושת הזוגות האלה מהווים קובץ או תת-מבנה בתוך הפרק. נמצא שכל הזוגות מתקבצים לקבצים ושהמבנה נוצר על גבי הקבצים האלה. הם מסודרים ברצפים של 2, 3, 3, 3, 21 זוגות. אציין בקצור את המכנה המשותף בכל רצף.

רצף	זוגות
1	2-1

ממגילה א' אין בין תפילין לספרים!		
לרצף השני יש גם קשר לשוני וגם תוכני. ב(4) המלה 'אדם' נמצאת בשני הקטעים, וכן בקטע השני של (3) והחלק הראשון של (5). מבחינת התוכן, כל הרצף עוסק בדוגמאות של גשור בין רשויות.	5-3	2
המלה 'גבוה' מופיעה בשני קטעי הזוגות (6) ו(7) וכן בחלק הראשון של (8).	8-6	3
ששת חלקי הרצף בנויים על הניסוח 'במקדש אבל לא במדינה'.	11-9	4
כל הפעולות נעשות בבית המקדש.	13-12	5

אדפיס את הפרק עכשיו מסודר לפי מבנהו. אמצתי סימון שמשקף את המרכיבים שאתרתי. את הרצף אסמן בסיפרה והזוג בתוך הרצף באות עברית. חלקי הזוגות יסומנו באות לטינית. כמו כן אשתמש במינוח אחיד לחלקי הפרק: רצף, פיסקה (זוג), וקטע. לדוגמה, (A ב3) מציין את הקטע הראשון A)) (בפיסקה השניה (ב) של הרצף השלישי(3)

א1

A (א) המוצא תפלין מכניסן זוג זוג רבן גמליאל אומר שנים שנים במה דברים אמורים בישנות אבל בחדשות פטור
B מצאן צבתים או כריכות מחשיך עליהן ומביאן ובסכנה מכסן והולך לו (ב) רבי שמעון אומר
 נותנן לחברו וחברו לחברו עד שמגיע לחצר החיצונה וכן בנו נותנו לחברו וחברו לחברו אפלו מאה רבי יהודה אומר
 נותן אדם חבית לחברו וחברו לחברו אפלו חוץ לתחום אמרו לו לא תהלך זו יותר מרגלי בעליה

א2

(ד) זיו שלפני החלון
 נותנין עליו ונוטלין ממנו בשבת
B עומד אדם ברשות היחיד ומטלטל ברשות הרבים ברשות הרבים ומטלטל ברשות היחיד ובלבד
 שלא יוציא חוץ מארבע אמות

א3

A (ז) בור ברשות הרבים וחליתו גבוהה עשרה טפחים חלון שעל גביו ממלאין הימנו בשבת
B אשפה ברשות הרבים גבוהה עשרה טפחים חלון שעל גבה שופכין לתוכה מים בשבת

א4

A (יא) נגר הנגרר ונועלים בו במקדש אבל לא במדינה והמנח כאן וכאן אסור רבי יהודה אומר
 המנח מתר במקדש והנגרר במדינה
B (יב) מחזירין ציר התחתון במקדש אבל לא במדינה והעליון כאן וכאן אסור רבי יהודה אומר
 העליון במקדש והתחתון במדינה

א5

A בחזקין מלח על גבי הכבש בשביל שלא יחליקו
B וממלאים מבור הגולה ומבור הגדול בגלגל בשבת ומבאר הקר ביום טוב

ב1

A (ג) היה קורא בספר על האסקפה נתגלגל הספר מידו גוללו אצלו
B היה קורא בראש הגג ונתגלגל הספר מידו
 עד שלא הגיע לעשרה טפחים גוללו אצלו
 משהגיע לעשרה טפחים הופכו על הכתב רבי יהודה אומר
 אפלו אין מסלק מן הארץ אלא כמלא מחט גוללו אצלו רבי שמעון אומר
 אפלו בארץ עצמו גוללו אצלו
 שאין לך דבר משום שבות עומד בפני כתבי הקדש

ב2

A קולט אדם מן המזחילה למטה מעשרה טפחים
B ומן הצנור מכל מקום שותה

ב3

A (ה) לא יעמד אדם ברשות היחיד וישתין ברשות הרבים ברשות הרבים וישתין ברשות היחיד וכן לא ירק רבי יהודה אומר
 אף משנתלש רקו בפיו לא יהלך ארבע אמות עד שירק
B (ו) לא יעמד אדם ברשות היחיד וישתה ברשות הרבים ברשות הרבים וישתה ברשות היחיד אלא אם כן הכניס ראשו ורבו למקום שהוא שותה וכן בגת

ב3

A (ח) אילן שהוא מסך על הארץ אם אין נופו גבוה מן הארץ שלשה טפחים מטלטלין תחתיו שרשיו גבוהין מן הארץ שלשה טפחים לא ישב עליהן
B הדלת שבמקצה וחדקים שבפרצה ומחצלות אין נוטלין בהן אלא אם כן גבוהים מן הארץ

ב4

A (יג) מחזירין דסיה במקדש אבל לא במדינה אם בתחלה כאן וכאן אסור
B קושרין נימא במקדש אבל לא במדינה אם בתחלה כאן וכאן אסור

ב5

A (טו) שרץ שנמצא במקדש כהן מוציא או בהמינו שלא לשהות את הטמאה דברי רבי יוחנן בן ברוקה רבי יהודה אומר
 בצבת שלעץ שלא לרבות את הטמאה
B מהיכן מוציאין אותו מן ההיכל ומן האולם ומבין האולם ולמזבח דברי רבי שמעון בן ננס רבי עקיבא אומר
 מקום שחיבין על זדונו כרת ועל שגתו חטאת משם מוציאין אותו ושאר כל המקומות כופין עליו פסכתו רבי שמעון אומר
 מקום שהתירו לך חכמים משלך נתנו לך שלא התירו לך אלא משום שבות

עד כאן הגדרנו את מבנה הפרק. שלושה עשר זוגות קטעים מתארגנים בחמשה רצפים של 2,3,3,3,2 זוגות. האם המבנה הזה מהווה כלי להחזיק 'הלכות פרודות', קובצי הלכות ממקורות שונים שהעורך גזר והדביק בצורה שתבליט את התפרים בין המקורות? או לחילופין, היש כאן תכנון אחיד מן ההתחלה עד הסוף במבנה שכל חלקיו 'אחוזים זה בזה'? לכל הפחות, לפנינו לא רק אוסף הלכות אלא גם חבור ספרותי מובהק. נראה לי שהעלם ההיבט של חבור גרם לקשיים מיותרים אצל החוקרים הביקורתיים. כדוגמה לכך אציין את הבעיה של דברי ר' שמעון בסוף הפרק.

יש בפרקנו שתי אמרות של ר' שמעון מאוד דומות בתוכנו. לפי סידורי הן במקומות מקבילים, בסוף הרצף הראשון ובסוף הרצף האחרון שהם שני הרצפים המורכבים משני זוגות בלבד:

1. רבי שמעון אומר שאין לך דבר משום שבות עומד בפני כתבי הקדש

5. רבי שמעון אומר מקום שהתירו לך חכמים משלך נתנו לך שלא התירו לך אלא משום שבות

שני הרצפים מסתיימים בדברי רבי שמעון אשר נוגעים בשבות. לכאורה דברי רבי שמעון בסוף הפרק הם דברים בעלמא. אין להם שום יחס למה שבא לפניהם. אם כן, למה העורך שם אותם כאן? זה פתרונו של אפשטיין:

וברור שדברי ר"ש אלה- הם סיום מסכת עירובין של משנת ר"ש ; כי במשנת ר"ש

לא היו שנויות מ"ד-מט"ו רישא, ודבריו אלה האחרונים היו סמוכים לדבריו שבפ"י

מ"ג: רש"א אפילו בארץ עצמו גוללו אצלו שאין לך דבר משום שבות עומד בפני כתבי

הקדש (וגם רישא: היה קורא בספר על אסקופה וכו'- ר"ש היא, בבלי צח רע"א).

להלכה זו הסמיך ר"ש את הערת הסיום שלו: מקום וכו'.

וכשהכניס רבי כאן, אחרי מ"ג, את מ"ד-מ"ח, מ"ט-מ"י, מי"א-מט"ו, ממקורות

אחרים השאיר את סיומו של ר"ש במקומו בסוף המסכת.

ע"י כך נעשו הדברים סתומים וחתומים, כי פי' הבבלי, שר"ש החולק על ת"ק של

מי"ג (מי"ג!) ואינו מתיר בנימא אלא עניבה (ברייתא קג א) שהיא שבות, משיב בזה

לבעל מחלוקתו: ואם תשאלני א"כ למה אני מקל בתחומין (בפ"ד מי"א!) הריני משיב:

מקום וכו'- פרוש זה דחוק ורחוק בין מצד הסגנון ובין מצד מרחק המקום.

ישנם איפה כאן קטעים ממשנת ר"ש (במ"ב ומ"ג) וסיום משנתו (סוף מט"ו) 9

לפי פתרונו של אפשטיין, למה לו לרבי לקטוע את דברי ר"ש? 'וכשהכניס רבי... ממקורות אחרים השאיר

את סיומו של ר"ש במקומו'. למה? והאומנם הוא במקומו? כלשונו 'פרוש זה דחוק ורחוק! אני מציע לפתור את

הבעיה בדרך אחרת המתבססת על אופיו של הפרק כחבור ספרותי. כבר מצאנו שיש קשר פורמלי בין דברי ר'

שמעון מבחינת מיקומם במבנה הפרק. שניהם באים בסוף שני הרצפים העשויים שני זוגות. נראה לי סביר להניח

שהמחבר הכניס את דברי ר' שמעון בסוף הפרק על מנת להבליט את ההקבלה בין הרצף הראשון ובין האחרון.

כמובן, אין בקשר הצורני בין הרצפים כשלעצמו כדי להצדיק צעד כה נועז. אבל, אם ציון בולט של ההקבלה

הצורנית מביא לגילוי קשר תוכני משמעותי בין הרצפים, אז מעשה המחבר יובן. לכן, אפנה עכשיו להשוואת הרצף

הראשון והאחרון.

⁹אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 150

השוואת הרצף הראשון והאחרון

קיימת כיאסמות ברורה בין הרצף הראשון לאחרון. פיסקה (א1), הראשונה בפרק, קשורה לפיסקה (ב5), האחרונה בפרק, ו(א1), השניה ל(א5), השניה מן הסוף, בקשרים לשוניים ותוכניים מרובים.

א1	ב5
A (א) המוצא תפלין מכניסן זוג זוג רבן גמליאל אומר שנים שני במה דברים אמורים בישנות אבל בחדשות פטור	A (טו) שרץ שנמצא במקדש כהן מוציאו בהמינו שלא לשהות את הטמאה דברי רבי יוחנן בן ברוקה רבי יהודה אומר בצבת שלעץ שלא לרבות את הטמאה
B מצאן צבתים או כריכות מחשיך עליהן ומביאן ובסכנה מכסן והולך לו (ב)רבי שמעון אומר נותנן לחברו וחברו לחברו עד שמגיע לחצר החיצונה וכן בנו נותנו לחברו וחברו לחברו אפלו מאה רבי יהודה אומר נותן אדם חבית לחברו וחברו לחברו אפלו חוץ לתחום אמרו לו לא תהלך זו יותר מרגלי בעליה	B מהיכן מוציאין אותו מן ההיכל ומן האולם ומבין האולם ולמזבח דברי רבי שמעון בן ננס רבי עקיבא אומר מקום שחיבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת משם מוציאין אותו ושאר כל המקומות כופין עליו פסכת רבי שמעון אומר מקום שהתירו לך חכמים משלך נתנו לך שלא התירו לך אלא משום שבות

יש לפחות חמשה קשרים בין שתי הפסקאות האלה.

1. דמיון לשוני בפתיחת ארבעת הקטעים:

א1 A המוצא תפלין

B מצאן צבתים

ב5 A שרץ שנמצא

B מהיכן מוציאין

'מצא' ו'מוציא' נמצאים בעוד שני מקומות בפרק, בפסקאות הסמוכות לרצפים שאנחנו בודקים

א2 'ובלבד שלא יוציא': זו בפסקה הראשונה אחרי הרצף הראשון

א4 'אם להוציא דם': זו בפסקה האחרונה לפני הרצף האחרון

אין שימוש נוסף בלשון זו בפרק. ראוי לציין ש(א2) ו(א4) עומדים ביחס דומה לפיסקאות שאנו משווים. הן הפיסקה הראשונה והאחרונה בתת מבנה של הרצפים המשולשלים כמו ש(א1) ו(ב5) הן הפיסקה הראשונה והאחרונה בפרק.

2. קשר לשוני בין הקטע הראשון ב(ב5) ובין הקטע השני ב(א1)

א5: A בצבת

א1 B: צבתים

השורש 'צבת' לא מופיע באף מקום אחר בפרק
3. קשר בין הניסוח של החלק הראשון ב(א1) והחלק האחרון ב(ב5) - שאלה:

א1 A: במה דברים אמורים

ב5 B: מהיכן מוציאים

אלה השאלות היחידות בפרק

4. קשר ציורי בין החלק השני של שתי הפסקאות:

א1 A: ובסנה מכסן

ב5 A: כופין עליו פסכתר

אין בפרק עוד פעולה של כסוי

5. בחלק הראשון של שתי הפסקאות - פעולות הפוכות:

א1 A: המוצא תפלין מכניסן

ב5 A: שרץ שנמצא במקדש כהן מוציאו

בראשון מכניסים את הקדוש כדי שלא יתחלל; בשני מוציאים את הטמא מן המקדש.

הממצאים בנקודות 2 ו3 מצביעים על כיאסמות בין שני הזוגות, הראשון בפרק והאחרון. A(א1) קשור

ל(ב5) B על ידי ניסוח שאלה; ו(א1 B) קשור ל(ב5 A) על ידי 'צבת'. נמשיך לבחון את הכיאסמות בין הרצף

הראשון ובין האחרון בקשרים בין (ב1) ובין (א5).

א5	ב1
A בוזקין מלח על גבי הכבש בשביל שלא יחליקו	A (ג) היה קורא בספר על האסקפה נתגלגל הספר מידו גוללו אצלו
B וממלאים מבור הגולה ומבור הגדול בגלגל בשבת ומבאר הקר ביום טוב	B היה קורא בראש הגג ונתגלגל הספר מידו עד שלא הגיע לעשרה טפחים גוללו אצלו משהגיע לעשרה טפחים הופכו על הכתב רבי יהודה אומר אפלו אין מסלק מן הארץ אלא כמלא מחט גוללו אצלו רבי שמעון אומר אפלו בארץ עצמו גוללו אצלו שאין לך דבר משום שבות עומד בפני כתבי הקדש

שני אלמנטים שמופיעים ביחד בקטעי (ב1) נפרדים ומשתקפים כל אחד לחוד בשני קטעי (א5). בשני חלקי (ב1) נמצא לשון 'נתגלגל...גוללו'. המילים האלה מהדהדות ב(Bא5): 'הגולה...בגלגל'. מוזכרים בשני קטעי (ב1) מקומות מוגבהים; ב(ב1): A'האסקפה', ב(ב1): B'הגג'. בדומה להם מוזכר ב(5) A'מקום מוגבה: 'הכבש'. הקשר השני נתמך על ידי ההקשר שבו מוזכר הכבש: 'בוזקין מלח... שלא יחליקו'. גם ב(ב1) המקומות המוגבהים מוזכרים בהקשר התחלקות, דהיינו, התחלקות הספר מידו. יכול להיות שעוד קשר מצוי ביחסי הגבהים בתוך שני הזוגות. ב(ב1) יש עליה מן האסקפה עד הגג. ב(א5) מצויה ירידה מן הכבש אל הבור.

מצאנו סימנים מרובים שהרצף הראשון והאחרון תוכננו במקביל. זה מחזק את דעתי שדברי ר' שמעון הוספו בסוף הפרק להבליט את הקשר בין הרצפים. ראייה נוספת לקשר המיוחד בין הרצף הראשון והאחרון נמצאת בכלל התוכן. הרצף האחרון עוסק כולו במתרחש בתוך בית המקדש. הפעולות המוזכרות הושפעו על ידי קדושת המקום וצורכי העבודה. גם ברצף הראשון כל ההלכות מאוחדות על ידי ממד הקדושה, קדושת התפלין והספרים. לעומת קדושת המקום המאפיינת את הרצף האחרון, הרצף הראשון עוסק בקדושה שאינה במקום: התפלין שנמצאו בחוץ והספר שנתגלגל ממקומו. לא מן הנמנע שהאבחנה הזאת בין הטמון במקום ובין התלוש ממקום אינה משמעותית בפני עצמה. אומנם, בהמשך הפרק מתברר שהיא יסוד חשוב בארגון החומר.

אדגים את החשיבות של האבחנה בין 'במקום' ובין 'תלוש ממקום' ביחס בין הזוגות ברצף השלישי. בכל זוג הקטע הראשון נוקט במה שטמון במקום לעומת הקטע השני.

ג3	ב3	א3
<p>A</p> <p>(ט) לא יעמד אדם ברשות היחיד ויפתח ברשות הרבים ברשות הרבים ויפתח ברשות היחיד אלא אם כן עשה מחצה גבוהה עשרה טפחים דברי רבי מאיר אמרו לו מעשה בשוק שלפטמין שהיה בירושלם שהיו נועלין ומניחין את המפתח בחלון שעל גבי הפתח רבי יוסי אומר שוק שלצמרים היה</p>	<p>A</p> <p>(ח) אילן שהוא מסך על הארץ אם אין נופו גבוה מן הארץ שלשה טפחים מטלטלין תחתיו שרשיו גבוהין מן הארץ שלשה טפחים לא ישב עליהן</p>	<p>A</p> <p>(ז) בור ברשות הרבים וחליתו גבוהה עשרה טפחים חלון שעל גביו ממלאין הימנו בשבת</p>
<p>B</p> <p>(י) נגר שיש בראשו גלסטרא רבי אלעזר אוסר ורבי יוסי מתיר אמר רבי אלעזר מעשה בכנסת שבטבריא שהיו נוהגין בו התר עד שבא רבן גמליאל והזקנים ואסרו להן רבי יוסי אומר אסור נהגו בה בא רבן גמליאל והזקנים והתירו להן</p>	<p>B</p> <p>הדלת שבמקצה והדקים שבפרצה ומחצלות אין נועלין בהן אלא אם כן גבוהים מן הארץ</p>	<p>B</p> <p>אשפה ברשות הרבים גבוהה עשרה טפחים חלון שעל גבה שופכין לתוכה מים בשבת עד שבא רבן גמליאל והזקנים ואסרו להן רבי יוסי אומר אסור נהגו בה בא רבן גמליאל והזקנים והתירו להן</p>

בשני חלקי (ג3) מעשים ודעת רבי יוסי על המעשה. בראשון (Aג3) הוא חולק על המקום: 'רבי יוסי אומר שוק של צמרים היה'. בשני הוא לא חולק על המקום אלא על הנוהג: 'רבי יוסי אומר אסור נהגו בו'. הראשון טמון במקום והשני תלוש מן המקום. ב(ב3) החלק הראשון עוסק באילן המושרש במקום והחלק השני במה שתלוש: 'גבוהים מן הארץ'. הבור של (Aא3) בתוך הארץ לעומת האשפה (Bא3) שאינה קשורה למקום. בכלם החלק הראשון נוקט בקשור במקום והשני בתלוש ממקום. יוצא מזה שהאבחנה שמצאנו בין הקשור למקום ברצף החמישי ובין מה שאינו במקומו ברצף הראשון אינה אקראית אלא יסוד תכנון הפרק.

הקושי שהביא לחקירת מקומם של דברי רבי שמעון בסוף הפרק הוא, שדבריו אינם קשורים להלכה הבאה מיד לפנייהם. העליתי את האפשרות שדבריו הוצמדו לסוף הפרק על מנת להבליט את הקשר בין הרצף הראשון ובין הרצף האחרון. התחלנו עם קשר צורני, דברי רבי שמעון מופיעים במקומות מקבלים בשני הרצפים. בדיקת לשון הרצפים הביאה לגילוי יחס כיאסמי ביניהם. מצאנו שגם תוכנם של הרצף הראשון והאחרון משקף את ההיבט של 'הפכויות' שבקשר הכיאסמי. יש ניגודיות ברורה בין הרצפים המבוססת על האבחנה בין סוגים שונים של קדושה: הקשורה במקום והתלושה ממקומה. הניגודיות הזאת משתקפת גם בזוגיות של רוב הזוגות בפרק. הדגמתי את זה ברצף השלישי. למעשה זה אותו הקשר שבין שתי האמרות של רבי שמעון על שבות. הראשונה במקומה והשנייה תלושה ממקומה. אם כן, יש יסוד איתן לומר שדברי רבי שמעון בסוף הפרק אינם משקפים שארית מסכת קדומה אלא חבר ספרותי אהיד.

יש עוד ראייה שרבי לא 'השאיר את סיומו של ר"ש במקומו בסוף המסכת' כטענת אפשטיין. קיים קשר צורני בין דברי רבי שמעון בשני המקומות ובין מה שבא מיד לפנייהם.

B5	A1
...רבי עקיבא אומר מקום שחיבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת משם מוציין אותו ושאר כל המקומות כופין עליו פסכת רבי שמעון אומר מקום שהתירו לך חכמים משלך נתנו לך שלא התירו לך אלא משום שבות	...משהגיע לעשרה טפחים הופכו על הכתב רבי יהודה אומר אפלו אין מסלק מן הארץ אלא כמלא מחט גוללו אצלו רבי שמעון אומר אפלו בארץ עצמו גוללו אצלו שאין לך דבר משום שבות עומד בפני כתבי הקדש

הדמיון הצורני נוצר בין 'הופכו על הכתב' ובין 'כופין עליו פסכת'. בשניהם מניחים במקום עד צאת השבת. לראשון רבי שמעון מתנגד ולשני לא מוזכר שהוא מתנגד. יש שלוש הקבלות בין הסוגיות: (1) בשניהם מעין חלול הקודש, (2) הנחת החילול עד צאת השבת (3) דעתו של רבי שמעון על שבות. שלושתן ביחד מחזקות את הרושם שהפרק מתאפיין כחיבור זהיר ולא 'הלכות פרודות'. יש דוגמה ברורה במקום אחר במסכת עירובין לשימוש בדברי רבי שמעון לתכלית ספרותית-צורנית על הלכתית. משנה ו' בפרק ד' של מסכת עירובין מתחלקת לשלושה חלקים. אין קשר בין ההלכה בחלק הראשון ובין ההלכה בחלק השלישי. החלק האמצעי משלב היבטים של החלקים הקיצוניים:

3	2	1
אמר רבי שמעון למה הדבר דומה לשלש חצרות הפתוחות זו לזו ופתוחות לרשות הרבים ערבו שתיהן עם האמצעית היא מתרת עמהן והן מתרות עמה ושתיים החיצונות אסורות זו עם זו	היו שלשה והאמצעי מבלע ביניהן הוא מתר עמהן והן מתרין עמו ושנים החיצונים אסורים זה עם זה	(1) היו שנים מקצת אמותיו שלזה בתוך אמותיו שלזה מביאין ואוכלין באמצע ובלבד שלא יוציא זה מתוך שלו לתוך שלחברו

שתי הפיסקאות הראשונות עוסקות באותה הלכה, המותר בתחומים חופפים. לכאורה הפיסקה השניה מיותרת, היא לא מוסיפה להלכה. ידוע מן הסתם שהחיצונים אסורים זה עם זה אם אין כל חפפה בין תחומיהם. הפיסקה השלישית עוסקת בהלכה אחרת לגמרי. היא הובאה לכאן בגלל הדמיון הצורני 'למה הדבר דומה'. אין ספק שדברי רבי שמעון שייכים לממד של חבר ספרותי במשנה ולא לאוסף הלכות. הפיסקה הראשונה והשניה קשורות בהלכותיהן; השניה ושלישית באופן ציורי בלבד. האמצעית 'מובלעת' בין הראשונה והשלישית. לחיצונים אין קשר, 'החיצונים אסורים זה עם זה'. צורת הרצף הולמת תוכנה. זה הכלל של הרצף המשולש, 'האמצעי מבלע ביניהן', הפסקה השניה מורכבת מאלמנטים שבראשונה ושבשלישית. היא מהווה גשר רעיוני. אכנה את הטכניקה הזאת 'האמצעי המובלע'. נראה בהמשך שימוש בטכניקה הזאת בפרקנו. אביא קודם ראייה ממקום אחר ש'העמצעי המובלע' מהווה עקרון בסדור המשנה ושגילוייו מאפשר פתרון בעיות טקסטואליות סבוכות. במסכת שבת פרק א' שלושה קבצים בני חמשה חלקים כל אחד:

ג כלים בשבת	ב האדם וכליו בין חול לשבת	א האדם גופו בימי חול
A (ד) אלו מן ההלכות שאמרו בעלית חנניה בן חזקיהו בן גריון כשעלו לבקרו נמנו ורבו בית שמאי על בית הלל ושמונה עשר דברים גזרו בו ביום (ה) בית שמאי אומרים אין שורין דיו וסממנים וכרשינים אלא כדי שישורו מבעוד יום ובית הלל מתירין	A (ג) לא יצא החיט במחטו סמוך לחשכה שמא ישכח ויצא	A (ב) לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל
B (ו) בית שמאי אומרים אין נותנין אונין שלפשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום ולא את הצמר ליורה אלא כדי שיקלט העין ובית הלל מתירין	B ולא הלבנר בקלמוסו	B לא יכנס אדם למרחץ
C בית שמאי אומרים אין פורשין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום ובית הלל מתירין	C ולא יפלה את כליו	C ולא לברסקי
D (ז) בית שמאי אומרים אין מוכרין לנכרי ואין טוענין עמו ואין מגביהין עליו אלא כדי שיגיע למקום קרוב ובית הלל מתירין	D ולא יקרא לאור הנר באמת אמרו החזן רואה היכן התינוקות קוראים אבל הוא לא יקרא	D ולא לאכול
E (ח) בית שמאי אומרים אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכובס נכרי אלא כדי שיעשו מבעוד יום ובכלן בית הלל מתירין עם השמש (ט) אמר רבן שמעון בן גמליאל נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס נכרי שלשה ימים קדם לשבת ושיון אלו ואלו שטוענים קורות בית הבד ועגולי הגת	E כיוצא בו לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עברה	E ולא לדין ואם התחילו אין מפסיקים מפסיקים לקרות קריאת שמע ואין מפסיקין לתפלה

ה'אמצעי המובלע' בא לידי ביטוי כאן בשילוב שני אלמנטים נפרדים: זמן וכלים. חמש ההלכות הראשונות אינן קשורות לשבת דווקא אלא לימות חול¹⁰. מוזכרות בהן פעולות של אדם גופו 'לא ישב אדם...לא יכנס אדם'. כל הקובץ השלישי (ג) עוסק בהיבטים של שביתת כלים בשבת. הקובץ האמצעי(ב) 'מובלע' בין חול (א) ושבת (ג) 'סמוך לחשכה' ובין גופו(א) וכליו(ג) 'לא יצא החיט במחטו'. ובכך מתגלה המשורר של תכנון ספרות-רעיוני במשנה. נחזור עכשיו לרצפים המשולשים בפרקנו.

ניתוח לשון הרצפים המשולשים

נראה לי שיש אחידות משמעותית בצורות פתיחות הקטעים ברצפים המשולשים. גם האלמנטים החריגים תורמים ליצירת המבנה. ברצף הרביעי ארבעה קטעים מתחילים באותה צורה של הפועל 'מחזירין', 'קושרין' וכו' וצורה זו מצויה גם בקטע הראשון 'נגר הנגרר נועלים'. ברצף השלישי חמשה מששת הקטעים נפתחים בשמות עצם: 'בור', 'אשפה' וכו'. ברצף השני הלשון החוזרת 'אדם' מצויה בפתיחת ארבעה קטעים. אסכם את הפתיחות:

¹⁰ראה את הערותיו למשנה זו של א' גולדברג, פירוש למשנה מסכת שבת, ירושלים, תשל"ו

פתיחות הקטעים ברצפים המשולשים

קטע	A _n	B _n	A _n	B _n	A _n	B _n
רצף						
2	זיז	עומד אדם	לא יעמד אדם	לא יעמד אדם	קולט אדם	ומן הצנור
3	בור	אשפה	אילן	הדלת	לא יעמד אדם	נגר
4	נגר	מחזירין	מחזירין	קושרין	חותכין	כהן שלקה

מתברר מזה שבשני הרצפים הקצונים, 2 ו-4, שני הקטעים הקיצונים (A_n) ו-(B_n) הם היוצאים מן הכלל. ברצף 3 היוצא מן הכלל A_n 'לא יעמד אדם' כאילו מושאל מן הרצף הקודם, ומבן-זוגו (B_n3), 'נגר' חוזר ברצף הרביעי (A_n4) זאת אומרת שהרצף השלישי קשור בקשר לשוני לרצף השני, 'לא יעמד אדם', וכן לרצף הרביעי, 'נגר'.

שלושת הרצפים המשולשים מקבלים אופי של תת מבנה בגלל כלי טכני הטמון ביוצאים מן הכלל שבראשית התת מבנה ובסופו. הקטע הראשון (A_n2) והקטע האחרון (B_n4) כאילו משלימים זה את זה. ברצף השני כל הקטעים מנוסחים בלשון יחיד חוץ מן הראשון (A_n2) 'נותנין... ונוטלין'. לחלופין, ברצף הרביעי הכל מנוסח בלשון רבים חוץ מן הקטע האחרון (B_n4) ('כהן שלקה'). ראינו 'קשר של הפכים' גם בין פתיחת הפרק וסגירתו: 'המוצא תפילין מכניסן', ו'שרץ שנמצא במקדש כהן מוציא'. וכמו פתיחת הפרק וסופו גם הפיסקה הראשונה בתת מבנה של הרצפים המשולשים (A_n2) וכן הפיסקה האחרונה בו (B_n4) 'קשורות בלשון מוציא': 'ובלבד שלא יוציא' (B_n2), ו'אם להוציא דם' (B_n4).

ראינו בפתיחות הרצף השני לשון חוזרת 'אדם'. גם בשני הרצפים האחרים יש לשון או ניסוח חוזר. השוואת הלשון החוזרת מגלה היבט של תהליך בין הרצפים. התהליך הזה מתבטא בשני אופנים: מספרי ותוכני. מבחינה מספרית הרצפים מסודרים בסדר שכיחות המלה החוזרת. ברצף השני המלה 'אדם' נמצאת בארבעה מששת הקטעים; ברצף השלישי לשון 'גבוה' נמצאת בחמישה קטעים; ברביעי כל ששת הקטעים כוללים את הניסוח 'במקדש אבל לא במדינה'. מבחינה רעיונית התהליך בא לידי ביטוי בקשר בין הלשון החוזרת ובין תוכן ההלכות. ברצף הרביעי אין להפריד כלל בין הניסוח 'במקדש אבל לא במדינה' ובין תוכן ההלכות. ההלכות מלמדות מה מותר במקדש ואסור במדינה. לעומת זה המלה 'אדם' ברצף השני אינה נחוצה כלל לתוכן ההלכות. במקום 'עומד אדם ברשות היחיד' אפשר לאומר 'עומדים ברשות היחיד'. ברצף השלישי המלה 'גבוה' מהווה מיצועה בין 'אדם' ברצף הראשון ובין 'במקדש' וכו' ברצף הרביעי. מצד אחד 'גבוה' אינו מטבעה לשון בלבד כמו 'אדם' אלא חלק ממהות ההלכה. מצד שני, 'גבוה' אינו עיקר ההלכה כמו 'במקדש אבל לא במדינה'. אסכם בטבלא את התהליך המשתמע מן הביטויים החוזרים בשלושת הרצפים המשולשים.

היבט של תהליך במבנה הלשוני של הרצפים המשולשים

הרצף	הלשון החוזרת	מספר חזרות	נחיצות הלשון להלכה
2	אדם	4	מיותר לגמרי
3	גבוה	5	לא מיותר לגמרי ולא נחוץ לגמרי

מבחינת הלשון החוזרת, לרצף המרכזי היבט של מיצוע בין הרצף שקדמו ובין זה שלאחריו. הוא גם משלב את לשונם בצורה המזכירה את 'האמצעי המובלע'. כבר ציינתי שהפתיחות של (ג3) 'לא יעמד אדם' ו'נגר' מופיעות ברצפים הסמוכים. בסך הכל כעשרה מילים ונוסחות 'מושאלות' מן הרצפים הסמוכים. אלה שמופיעים ברצף השני ושלישי אינם ברצף הרביעי. אלה שבאים ברצף השלישי ורביעי אינם בשני. כל ה'מילות קשר' מרוכזות בשתי פסקאות, והן דווקא פסקאות מקבילות: הראשונה ברצף השני (א2) והראשונה ברצף הרביעי (א4). אלה המילים המרכיבות את המפתח הלשוני לרצף השלישי:

$(A \times 3), (B \times 3)$	חלון:	$A \times 2$
$(A \times 3), (B \times 3)$	בשבת	
$(A \times 3)$ $(A \times 3)$	עומד אדם ברשות הרבים: מטלט:	$B \times 2$
$B(B \times 3)$ $(A \times 3), (A \times 3)$ $(A \times 3)$ מניחין $(B \times 3)$	נגר: נועלים: המנח $(2) \times$: אסור, מותר:	$A \times 4$
$(A \times 3)$ תחתיו $(B \times 3)$	התחתון: אסור:	$B \times 4$

ניתוח תוכן הרצפים המשולשים לאור ניתוח לשונם

מצאנו בכל רצף משולש מאפיינים לשוניים וסגנוניים משלו וכן כאלה שמקשרים אותו לרצפים האחרים.

ראינו גם מעין תהליך בהתעצמות הנוסחה החוזרת, וברצף השלישי שילוב לשוני בין הרצף השני ובין הרביעי. נבדוק עכשיו את התוכן של הרצפים לאור ממצאי הלשון. החקירה תתמקד בהתחלה בהבהרת השוני בין הרצף השני ורביעי. אחר כך נבדוק את הרצף השלישי כאמצעי בין שני הרצפים האחרים.

ההבדל הבולט בין הרצף השני והרביעי הוא שחמישה מתוך ששת הקטעים ברצף השני מנוסחים בלשון

יחיד וברצף הרביעי ההפך, חמישה קטעים מנוסחים בלשון רבים. חשיבות האבחנה הזאת מודגשת על ידי כך שאותם קטעים שנפתחים בפועל ברצף הרביעי ($A \times, B \times, A \times, B \times$) נפתחים בפועל גם ברצף השני. הטכניקה הזאת מבליטה את השוני בצביון בין הרצפים. לרצף השני צביון של הפרטי לעומת הציבורי ברצף הרביעי. הלשון החוזרת מדגשה את האבחנה הזאת; ברצף השני היא 'אדם' וברביעי 'במקדש אבל לא במדינה'.

ברצף השני פעולות האדם כרוכות בקשר בין רשויות, כגון: 'עומד אדם ברשות היחיד ומטלטל ברשות הרבים'. גם ברביעי ההיבט של קשרים בולט. כל הפעולות כרוכות או במקשרים, 'נגר' ו'ציר' או קשרים 'קושרין נימא'. האבחנה היא בין פעולות קישור בין רשויות, ובין פעולות קישור בתוך רשות מסוימת. יכול להיות שהדגש על פעולות קישור בבית המקדש בא להבליט את האבחנה בין המוסגים 'בין' ו'בתוך'. ניתן לראות ברצף השני דגש על התפשטות אל חוץ לרשות. הזיז והמזחילה לדוגמה, הינם בליטות מחוץ לבית. וכן הפעולות של האדם נעשות מעבר לרשות שהוא עומד בה. ואם נוסיף את המים, שהם המכנה המשותף לפיסקה השלישית ונמצאים גם בשניה, אפשר לאפיין את הרצף כ'השתפכות'. כנגד זה הפעולות של קשירה ברצף הרביעי מעגנים ומגבילים. ובכן האבחנה היא בין השתפכות ובין התגדרות. זה הולם את הממצאים בניתוח הלשוני. ברצף השני המלה 'אדם' 'משתפחת' ותופסת את מקום הלשון החוזרת וגם את הפתיחה. ברצף הרביעי הפתיחות והלשון החוזרת מתגדרות ומתעצמות בתוך גדריהן. נראה עכשיו איך הרצף האמצעי משלב את הניגודים. שלוש הפיסקאות של הרצף השלישי משקפות בזעיר אנפין את שלושת הרצפים המשולשים. הפיסקה הראשונה דומה לרצף השני והפיסקה השלישית דומה לרצף הרביעי. הפיסקה האמצעית 'מובלעת' בין הקצוות. הפיסקה הראשונה עוסקת ב'השתפכות', השלישית במסתגר והאמצעית בגדר עצמה.

A (t) בור ברשות הרבים וחליתו גבוהה עשרה טפחים
חלון שעל גביו ממלאין הימנו בשבת

A (ט) לא יעמד אדם ברשות היחיד ויפתח ברשות
הרבים ברשות הרבים ויפתח ברשות היחיד אלא אם כן
עשה מחצה גבוהה עשרה טפחים דברי רבי מאיר אמרו
לו מעשה בשוק שלפטמין שהיה בירושלם שהיו נועלין
ומניחין את המפתח בחלון שעל גבי הפתח רבי יוסי
אומר שוק שלצמרים היה

B אשפה ברשות הרבים גבוהה עשרה טפחים חלון
שעל גבה שופכין לתוכה מים בשבת

B (י) נגר שיש בראשו גלסטרא רבי אלעזר אסור ורבי
יוסי מתיר אמר רבי אלעזר מעשה בכנסת שבטבריא
שהיו נוהגין בו התר עד שבא רבן גמליאל והזקנים
ואסרו להן רבי יוסי אומר אסור נהגו בה בא רבן
גמליאל והזקנים והתירו להן

בפיסקה (א3) בדומה לרצף השני האדם פועל בין רשויות, השפעתו 'משפכת' אל חוץ לבית. בשני
הקטעים הוא 'מדלג' על הרשות הרבים ומקשר בין שתי רשויות היחיד. המשותף לקטעי פיסקה (ג3) הוא המעשים.
בדומה לרצף הרביעי שני המעשים קשורים למקום מסוים, ירושלים וטבריא. עוד דמיון לרצף הרביעי הוא
שההלכות בשני הקטעים נוגעות במחברים, המפתח והנגר. יש הקבלה בין הקטעים בהזכרת מקומות התכנסות, שוק
וכנסת. זה דומה להיבט של בית המקדש ברצף הרביעי. לכן יש דגש בפיסקה (ג3) ברשויות של הרבים אם לאו
דווקא הרשות הרבים ההלכתית, וכלים המשמשים סגירת בתים, מפתח ונגר. הפיסקה הראשונה נוקטת ביחיד בתוך
ביתו. חלונו פתוח והוא שופך לעברו. לעומתה, הפיסקה השלישית מדגישה את מקומות התכנסות הרבים וסגירת
ביתם. הפיסקה האמצעית מבדילה בין היחיד ובין הרבים, המשתפך והמסתגר.

A3	B3
(ח) אילן שהוא מסך על הארץ אם אין נופו גבוה מן הארץ שלשה טפחים מטלטלין תחתיו שרשיו גבוהין מן הארץ שלשה טפחים לא ישב עליהן	הדלת שבמקצה וחדקים שבפרצה ומחצלות אין נועלין בהן אלא אם כן גבוהים מן הארץ

שני הקטעים עוסקים בהלכות שונות. הראשון נוגע בהיבטים של המוסג 'לבוד', טלטול ברשות היחיד ואיסור עליה בעצים (ביצה ה' מב). השני כרוך כולו באיסור בנין. הגדרנו אותם כזוג בגלל הלשון המשותפת 'גבוהין מן הארץ' שלא מופיעה באף מקום אחר בפרק. בקטע הראשון הגובה נחשב לפי המונח ההלכתי 'לבוד', גבוה מן הארץ שלושה טפחים'. בקטע השני הגובה נחשב כמוסג פסי 'גבוהים מן הארץ' = תלושים מן הארץ. ההבדל בין ההגדרה ההלכתית ובין ההגדרה הפיסית מצביע על הקשר התוכני בין הקטעים. בשניהם מגדרים את רשות היחיד. בראשון האילן שנופו גבוה פחות משלושה טפחים מן הארץ מהווה גדר מסביב הרשות היחיד ההלכתי. בקטע השני הדלת והחדקים והמחצלת הינם חלקים של הגדר מסביב רשותו של יחיד. הראשון הוא גדר הלכתי והשני גדר מעשי. זה אותה האבחנה עצמה שמצאנו בין השימושים השונים בלשון החוזרת 'גבוהין מן הארץ'. המשותף בתוכן הקטעים הוא 'גדר בין רשות היחיד ורשות הרבים'. ובכן הרצף השלישי מתאפיין כגדר בין הפרטי שברצף השני ובין הציבורי שברצף הרביעי. כמו כן הגדר מהווה הגבול בין 'חוץ' ו'פנים', בין המשתפך מעבר לגדרו ובין המוגדר בתוך גדרו.

מלבד להיות 'גדר' בין הפרטי שברצף השני ובין הציבורי שברצף הרביעי, ראינו בלשון הרצף השלישי שילוב הרצפים הסמוכים. גם היבט השילוב משתקף בפסקה האמצעית של הרצף השלישי (ב3). הפסקה הראשונה (א3) עוסקת כולה ברשות היחיד לפי ההגדרה ההלכתית. הפסקה השלישית (ג3) עוסקת ברשויות של רבים למעשה (ירושלים, שוק, טבריא, כנסיה) ולא ברשות הרבים ההלכתית, וכן בקביעת הרשות (התר) על פי המעשה. הפסקה האמצעית (ב3) משלבת את הרשות ההלכתית בקטע הראשון, 'אילן' וכו', והרשות המעשי בקטע השני, 'הדלת' וכו'.

מצאנו בניתוח לשון הרצפים המשולשים מעין תהליך. גם בבדיקת תוכן הרצפים מצאנו הבט של תהליך: משתפך, מתגדר, מסתגר; יחיד, רבים, רבים. אתרנו גם את הטכניקה הספרותית ליצירת התהליך. העיקר הוא ההיבט של שילוב ברצף האמצעי המופיע בשני משורים, התוכני והלשוני. הפסקה הראשונה קרובה בתוכנה לרצף השני, הפסקה השלישית קרובה בתוכנה לרצף הרביעי והפסקה השנייה משלבת אותן. במשור הלשוני, כעשרה מלים שברצף השלישי מופיעות או ברצף השני או הרביעי אבל אף אחד מהם לא באה גם בשני וגם ברביעי. בראשית המאמר הגדרנו את המבנה הכללי של הפרק, שלושה עשר זוגות שמתקבצים לרצפים של 2, 3, 3, 3, 21 זוגות. המבנה המובהק הזה העמיד בספק את דעתם של החוקרים הבקורתיים שהפרק אינו אלא אוסף 'הלכות פרודות'. הצגתי את ההשערה שהפרק מהווה חבור ספרותית. בניתוח הפרק הבאתי ראיות רבות לתכנון כולל, ובסוף גילינו את הטכניקה הספרותית להרכבת הרצפים המשולשים. אף על פי שמבחינה הלכתית הפרק 'מחזיק הלכות פרודות', מבחינה ספרותית 'כל חלקי הבית אחוזים זה בזה'.

נשאר לנו לעמוד על מהות החיבור הספרותי. פענוח המסר מחייב הצבת התת מבנה של הרצפים המשולשים בחזרה בין הרצפים הכפולים, הראשון והחמישי. האם התהליך שברצפים המשולשים נמשך על פני כל הפרק? הרצף החמישי הוא המשך לרצף הרביעי ומפרט פעולות בתוך בית המקדש. ראינו דמיון בין הרצף החמישי והראשון בזה ששניהם קשורים על ידי 'קדושה', קדושת התפלין והספרים בראשון וקדושת המקדש בחמישי. ההבדל הוא שבראשון הקדושה 'בחוי' או לא במקומה, ובחמישי הקדושה 'בפנים' ובמקומה. מצאנו שגם הרצף השני וגם הרביעי עוסקים בקשרים. ברצף השני הם קשרים בין רשויות וברביעי הקשרים 'מפרידים' בין רשויות, בין המקדש ובין המדינה. הרצף השלישי הוא הגדר, מצדו האחד 'חוי' ומצדו השני 'פנים'. זה התהליך:

1. בחוי,

2. קשור לחוי, משתפך,

3. הגדר,

4. מופרד, מסתגר,

5. בפנים.

בד בבד אם תהליך ההפנמה או הסתגרות מתרחש תהליך אחר אשר לכאורה נוגד לו, מן המצומצם-הפרט אל המורחב-הכלל כפי שהתברר מן המעבר מלשון יחיד ללשון רבים.

התהליך שהוגדר ביחד עם הקשרים הרבים שנמצאו בין חלקי הפרק יכולים לשמש יסוד לפרוש עיוני מסוג חדש המתבסס על מבנה הפרק. דומני שהניגוד בין הקדושה הנבדלת של התפלין שבראשית הפרק והקדושה המצויה של בית המקדש בסוף הפרק מצטרף לתהליך של הפנמה כדי ללמד שיעור מטאפיסי. נושא השיעור יכול להיות 'התגדרות במקום כפונקציה של התגלות הקדושה הנבדלת'. אין זה המקום לפתח את הנושא עוד, אבל לא קשה לראות שיש קשר בין הנושא המטאפיסי שהצעתי ובין מהות הערוב.

ציינתי בהקדמה למאמר שכבר נותחו ושוחררו מאות פרקים לפי הדרך שהצגתי כאן. אחת התוצאות מן המחקר הרחב היא שניתן עכשיו להשוות מבנים דומים. ניתוח השוואתי בין פרקנו ובין מבנים דומים יכול להבהיר ולהעמיק את הבנתנו בדפוסי חשיבתו של העורך. כבר הצגתי מבנה מחומש נוסף בפרק הראשון של מסכת שבת. אביא עכשיו מבנה אחר, המגלה דמיון מובהק לפרקנו. סוגית 'אין בין' בפרק הראשון של מסכת מגילה עשויה חמשה זוגות אמרות ושתי אמרות בודדות:

<p>ב1 אין בין שבת ליום הכפורים אלא שזה זדונו בידי אדם וזה זדונו בכרת</p>	<p>א1 (ה) אין בין יום טוב לשבת אלא אכל נפש בלבד</p>
<p>ב2 אין בין נדרים לנדבות אלא שהנדרים חייב באחריותן ונדבות אינו חייב באחריותן</p>	<p>א2 (ו) אין בין המדר הנאה מחברו למדר ממנו מאכל אלא דריסת הרגל וכלים שאין עושין בהן אכל נפש</p>
<p>3 (ז) אין בין זב הרואה שתי ראיות לרואה שלש אלא קרבן</p>	
<p>ב4 אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך החלט אלא תגלחת וצפרים</p>	<p>א4 אין בין מצרע מסגר למצרע מחלט אלא פריעה ופרימה</p>
<p>5 (ח) אין בין ספרים לתפלין ומזוזות אלא שהספרים נכתבין בכל לשון ותפלין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית רבן שמעון בן גמליאל אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית</p>	
<p>ב6 אין בין כהן משמש לכהן שעבר אלא פר יום הכפורים ועשירית האיפה</p>	<p>א6 (ט) אין בין כהן משוח בשמן המשחה למרבה בגדים אלא פר הבא על כל המצות</p>
<p>ב7 (יא) אין בין שילה לירושלם אלא שבשילה אוכלים קדשים קלים ומעשר שני בכל הרואה ובירושלם לפניו מן החומה וכאן וכאן קדשי קדשים נאכלים לפניו מן הקלעים קדשת שילה יש אחריה התר וקדשת ירושלם אין אחריה התר</p>	<p>א7 (י) אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים זה הכלל כל שהוא נדר ונדב קרב בבמה וכל שאינו לא נדר ולא נדב אינו קרב בבמה</p>

הפזור הסימטרי של הזוגות והאמרות הבודדות (שני זוגות: 1,2; בודדת: 3; זוג: 4; בודדת: 5; שני זוגות: 6,7) מעיד על המבנה כמתוכנן. יש דמיון מרשים בין סידור חמשת הזוגות כאן ובין סדור חמשת הרצפים בערובין י'. כמו שני הרצפים האחרונים בפרקנו שני הזוגות האחרונים כאן עוסקים במקדש ובכהונה. כנראה, קו מנחה ביצירת המבנה הזה הוא האבחנה בין חיי הפרט וחיי הצבור. שני הזוגות הראשונים בסוגיית 'אין בין' נוגעים בענייני הפרט, כמו שני הרצפים הראשונים בפרקנו. הזוג האמצעי, העוסק במצורע, משלב את ההיבטים של פרט וצבור ביציאת המצורע מן המחנה לבידוד וכניסתו בחזרה אל תוך הצבור. שתי האמרות הבודדות מבליטות את האבחנה הזאת בין פרט וכלל. 'זב' (3) מצביע אל חווית הפרט ו'לשון' (5) אל חווית הצבור. המבנה הזה דומה למתואר בספר היצירה א:ג: 'עשר ספירות בלימה מספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וברית יחיד מכוונת באמצע כמלת הלשון וכמילת מעור'¹¹. חמשת הזוגות הם 'חמש כנגד חמש', ושתי הבודדות 'מכוונת באמצע': 'כמילת לשון' = לשון, 'כמילת מעור' = זב. האם יש כאן ראייה שחכמת הנסתר מילאה תפקיד בסדור המשנה?

¹¹ספר היצירה, הוצאת הרב מרדכי עטיה, ירושלים תשלב, עמ' 41.

ג. מקום הפרק

הצגתי ראיות רבות שכל חלקי הפרק אחוזים זה בזה, אבל, כדברי אפשטיין, 'פ"י שייך כולו למסכת שבת'. איך יתכן שתכנון כה מדוקדק בתוך הפרק, לא משתקף בהעמדת הפרק במקומו? האם אותו האומן שסדר את הפרק בסדר מופלג, לא הקפיד לשים את הפרק במקומו? אפשר לתרץ שיד אחת סדרה את הפרק ויד אחרת סדרה את הפרקים ומסכתות, ושהיד האחת לא ידעה מן היד השניה. אני מציע לבדוק אפשרות אחרת, שמי ששם את פרקנו במקומו ביקש על ידי כך להבליט אותו. הפרק בולט מבחינות אחדות. הוא הארוך ביותר בסדר מועד והכי מורכב, גם מבחינת התכנון כפי שראינו, וגם מבחינת ריבוי ההלכות. אם נמשיך לפרש בדרכו של פראנקעל, אנו צריכים לחפש הסבר במבנה של הסדר שיצדיק את הבלטת הפרק שלנו. נדמה לי שפתרון החידה מתחיל בחידה נוספת בראשית הסדר, 'יציאות השבת'.

יציאות השבת שתיים שהן ארבע בפנים ושתיים שהם ארבע בחוץ כיצד העני עומד

בחוץ ובעל הבית בפנים פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית או

שנטל מתוכה והוציא העני חיב ובעל הבית פטור וכו' (שבת א:א)

לפתיחת מסכת שבת, שהיא פתיחת סדר מועד, אופי של מבוא. היא מנותקת משטף ההלכות שבפרק הראשון וקרובה בתוכנה, טלטול, למחצית הראשונה של הפרק האחרון במסכת עירובין. מדוע הסדר מתחיל בלשון הקשה לפרש 'יציאות'? האם הלשון הזאת באה לחזק את הזיקה לפרק האחרון בעירובין? יש שתי 'יציאות' בחוץ בהתחלת הפרק (המוצא, מצאן) ושתי 'יציאות' בפנים בסוף הפרק (כהן מוציא, מהיכן מוציאין). האם יש קשר בין היציאות שבראשית הסדר ובין המציאות שבפרק שלנו? לכל הפחות ניתן לומר ששני הרצפים הראשונים של פרקנו קרובים מאד בתוכנם לפתיחת מסכת שבת. אפילו אם נקח בחשבון את דברי אפשטיין, ששבת ועירובין מסכת אחת, עדיין מתמיה שהעניינים של טלטול מחולקים לקצוות, ראשית הפרק הראשון והפרק השלושים וארבעה. אולי זה דרכו של המסדר להדגיש ששלושים וארבעה הפרקים של שתי המסכתות מהווים יחידה אחת. אפשר גם לפרש אחרת.

חוץ מפרקנו, אין בכל מסכת שבת או מסכת עירובין התעסקות בענייני בית המקדש. אחרי פרקנו רוב המסכתות עוסקות, לפחות באופן חלקי, בענייני המקדש. מיד אחרי הפרק האחרון בעירובין, בפרק הראשון של פסחים, נמצא המעבר: 'שתי חלות של תודה פסולות מנחות על גג האצטבא כל זמן שמנחות כל העם אוכלים נטלה אחת תולין לא אוכלין ולא שורפין נטלו שתיהן התחילו כל העם שורפין'. כאן הקשר בין חוץ ופנים, בין המקדש וכל העם. משמעות הדבר תתברר עוד בהשוואת סיום הסדר וסיום הפרק.

סוף פרק י' ערובין (ב5)	סוף סדר מועד: חגיגה ג: ז-ח
A (ט) שרץ שנמצא במקדש כהן מוציאו בהמינו שלא לשהות את הטמאה דברי רבי יוחנן בן ברוקה רבי יהודה אומר בצבת שלעץ שלא לרבות את הטמאה	משעבר הרגל היו מעבירין על טהרת העזרה עבר הרגל ביום ששי לא היו מעבירין מפני כבוד השבת רבי יהודה אומר אף לא ביום חמישי שאין הכהנים פנויין כיצד מעבירין על טהרת העזרה מטבילין את הכלים שהיו במקדש ואומרין להם הזהרו שלא תגעו בשלחן (ובמנורה) ותטמאוהו
B מהיכן מוציאין אותו וכו'	

בסוף הפרק שלנו עוסקים בהוצאת שרץ מן המקדש. רבי יהודה גורס שעדיף 'לשהות את הטמאה' בשבת. בסוף הסדר עוסקים בטהרת העזרה. רבי יהודה גורס לשהות את הטמאה, 'אפילו עבר הרגל ביום חמישי'. בשתי המשניות- טהרת המקדש, ובשניהם- דעתו של רבי יהודה לשהות את הטמאה. מבנה הפרק משקף קצוות הסדר. שני הרצפים הראשונים בפרק עוסקים בהיבטים של טלטול ושני הרצפים האחרונים בענייני המקדש. יתכן מאוד שפתיחת מסכת שבת 'הודבקה' במקומה על מנת ליצור את הקשר לערובין י.

אלה הראיות שאספנו לגבי מקום הפרק בסדר:

1. לכאורה הפרק לא במקומו

2. הוא בולט.

A באורכו

B ובמורכבותו.

3. תוכנו משקף קצוות הסדר

A פתיחת הסדר אינה שייכת לרצפות ההלכות הבאות אחריה, אבל מראה קשר לשני

הרצפים הראשונים של פרק י' עירובין.

B סיום הסדר דומה לסיום הפרק.

4. הפרק מחלק את הסדר לשנים. החלק הראשון אינו נוגע בענייני המקדש כלל. החלק השני

מוקדש רובו למקדש. הפרק הבא מיד אחרי מסכת עירובין (פסחים א') מהווה מעבר מענייני הפרט למקדש.

נדמה לי שיש מגמה לממצאים האלה. יתכן שהפרק משמש מפתח או אבן דרך לסדר. יש עוד ראייה לזה המבוססת

על חוקי האסטיטקה של האומנות הקלאסית. בתורת היופי הקלאסית נודעה חשיבות מיוחדת ליחס המספרי של

'החיתוך הזהב'¹². החיתוך עצמו מוגדר כך:

$$B-----C-----A$$

הקטע BA נחתך בנקודת C כדי לקיים: $AC/CB=AB/AC$. במספרים שלמים היחס הזה מתבטא בסדרת פיבונצ'י.

היא סדרה שבה כל מספר הוא הסכום של שני המספרים שלפניו: 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, ... ככל שהמספרים

הולכים וגדלים, היחס בין מספרים עוקבים מתקרב ליחס של 'חיתוך הזהב' (כ 1.618). הפרק שלנו הוא ה-34 מן

ההתחלה של הסדר וה-55 מן הסוף. בדיקת סדרת פיבונצ'י מגלה שהם מספרים עוקבים בסדרה (13+21=34,

21+34=55). זאת אומרת שהפרק הזה מחלק את הסדר על פי 'חיתוך הזהב'.

¹² לדיון בחישובי החתוך הזהב וסידרת פיבונצ'י ראה:

התכנון הציורי-רעיוני אשר נתגלה בפרק האחרון של מסכת עירובין אינו יוצא דופן. הוא משתקף במאות הפרקים שכבר שוחזרו לפי הדרך שהצגתי כאן. יתכן שהוא יכול לשמש בסיס לסוג פרשנות חדשה אשר ניתן לכנות 'מדרש חדש'¹⁴.

ברצוני להודות לרבתי אשר עזרו לי בהכנת המאמר הזה: לרבי הרב ל. אשכנזי, המכונה 'מניטאו', אשר פקח את עיני לראות בנפלאות התורה והעמים עלי את המחקר במשנה; לפרופ' א' א' אורבך אשר בקורתו הצודקת הביאה ישירות לכתובת המאמר הזה; ולפרופ' שמא פרידמן ופרופ' דניאל בויארין, אשר ללא עצותיהם ועידודם המתמיד לא הייתה העבודה הזאת יוצאת אל הפועל.

¹⁴בשנה החולפת קוימה סידרת הרצאות על הנושא 'מדרש חדש' במוסד וואן ליר. נדמה לי שעצם קיומה מעידה שהזמן בשל להערכה מחודשת של המקורות.